

מערך הוראה לדוגמא בתנ"ך:

הגעגוע לירושלים

תהילים קל"ז

(השיעור מבוסס על חלק ממאמר דידקטי של ד"ר רוני מגידוב על מזמור קל"ז
באתר תנ"ך ממלכתי)

פתיחה

כל ילד כותב על פתק:

היזכרו: מתי קרה שחשתם געגוע?

למה התגעגעתם?

מה עשיתם עם הגעגוע? האם כיצד התגברתם עליו? כיצד? או אם לא מה הקשה עליכם להתגבר?

מה משותף לתהילים קל"ז ולאריק איינשטיין? קריאת מזמור קל"ז בתהילים מצולם בצורה מתודית

השמעת השיר "בסן פרנסיסקו על המים" (יש לתת את המילים)

א על נהרות | בבל שם ישבנו גם-בכינו | בְּזָכְרֵנוּ

אֶת-צִיּוֹן:

ב על-עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ | תְּלִינוּ כְּנְרוֹתֵינוּ:

ג כִּי שָׁם שָׁאֲלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דְּבַר־יֶשׁׁיר

וְתוֹלְלֵינוּ שְׂמֵחָה

שִׁירוֹ לָנוּ | מְשִׁיר צִיּוֹן:

ד אֵיךְ נִשְׁיר אֶת-שִׁיר־ה' | לְעַל אֲדַמַּת נֶכֶר:

ה אִם-אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם | תִּשְׁכַּח יְמִינִי:

ו תִּדְבֹק-לְשׁוֹנִי | לְחַפֵּי | אִם-לֹא אֲזַכְּרִי

אִם-לֹא אֶעֱלֶה אֶת-יְרוּשָׁלַם | לְעַל רֹאשׁ שְׂמֹחָתִי:

ז זָכַר יְהוָה | לְבָנֵי אֲדוֹם | אֶת יוֹם יְרוּשָׁלַם

הָאֹמְרִים עָרוֹ | עָרוֹ | עַד הַיּוֹם בָּהּ:

ח בַּת-בָּבֶל | הַשְׂדוּדָה

אֲשֶׁרִי שִׁישְׁלֶם-לָךְ | אֶת-גְּמוּלָךְ שְׂגַמְלֵת לָנוּ:

ט אֲשֶׁרִי | שִׁיאֲחֵז וְנִפְץ אֶת-עַלְלֵיךְ | אֶל-הַסֵּלַע:

סן פרנסיסקו

אריק איינשטיין

מילים: אריק איינשטיין

לחן: שלום חנוך

יושב בסן פרנסיסקו על המים
שוטף את העיניים בכחול ובירוק
יפה בסן פרנסיסקו על המים
אז איך זה שאני מרגיש רחוק .

ממול האווזים, שטים בין הסירות
וגשר הזהב יפה כמו בסרט
חבל שאת לא פה איתי בשביל לראות
היית אומרת שמפה את לא חוזרת

יושב בסן פרנסיסקו ...

רואה את דוקטור ג'יי קורע רשתות
וקרים עבדול ג'אבר נוגע בשמיים ,
חבל שאת לא פה איתי בשביל לראות
כל כך יפה בסן פרנסיסקו על המים .

יושב בסן פרנסיסקו ...

פתאום אני רוצה הביתה חזרה אל הביצה
לשבת בכסית ולצחוק עם משה ועם חזקל .
תן לי חתיכת תבור תן לי חתיכת כנרת
אני אוהב להתאהב בארץ ישראל קטנה ,

חמה

ונהדרת .

יושב בסן פרנסיסקו...

מהם הדברים המשותפים לשיר ולמזמור? בשניהם ישנה תחושת רגש דומה. מהי?

בשניהם מתואר מקום על מים, הצבעים כחול וירוק, בשניהם יש געגוע ותחושת ריחוק, בשניהם יש תחושת זרות. בשניהם יש געגוע לארץ. למולדת.
היכן נמצאים כל אחד מדוברי השיר? (נהרות בבל וסן פרנציסקו)

מהן הנסיבות שכל אחד מהדוברים נמצא רחוק? מדוע בכל אחד מהשירים הדובר לא נמצא במקומו? (יציאה לגלות בכח, מבחירה)

מדוע מגיעים אנשים לדעתכם "אדמת נכר"? מה משאיר אותם שם? מה דעתכם על כך?

מה ההבדל ביניהם? האם בהכרח בעל המזמור נמצא בבבל בעל כורחו? נמקו.

הדובר בשיר סן פרסיסקו הגיע לשם כנראה מנסיבות חייו ומבחירתו. את המזמור ניתן לקרוא בשני אופנים: יתכן שנכתב מיד לאחר היציאה לגלות והוא מתאר את התחושה הקשה של הגולים עם יציאתם לגלות וגעגועיהם. אך יש רמזים שהוא נכתב זמן מה לאחר ישיבתם בגלות, ואז יתכן שבעל המזמור נמצא שם מכורח ההרגל (הוריו הגיעו לשם) ומבחירה- כי יכול היה לחזור לציון עם שיבת ציון לאחר הצהרת כורש. אנו יודעים שמעט האנשים שחזרו לארץ עם הצהרת כורש.

מה מציאות חייו הנוכחי של הדובר בכל שיר?

למה מתגעגע כל אחד מהדוברים?

(אריק איינשטיין: פתאום אני רוצה הביתה חזרה אל הביצה, לשבת בכסית ולצחוק עם משה ועם חצקל. תן לי חתיכת תבור תן לי חתיכת כנרת, אני אוהב להתאהב בארץ ישראל קטנה, חמה ונהדרת. הוא גם מתגעגע לבחורה.

מחבר המזמור מתגעגע לציון, לירושלים.

כיצד מתמודד כל אחד מהם עם תחושת הגעגוע? ועם תחושת הזרות?

איינשטיין מנסה לפצות על תחושת הגעגוע בתחליפים מקומיים ובמה שיש לסן פרנציסקו להציע (המים, האווזים, הסיירות, גשר הזהב, דר' ג'יי, קרים עבדול ג'אבר) ובמזמור ישנה הימנעות משירה המבטאת שימחה, הוא משיב עצמו שלא ישכח את ירושלים ומקלל ומגדף את האויב. אלו דברים המרחיקים אדם מהסביבה בה הוא חי, והם מעצימים את חשובת הזרות והבידול.

וחזרה למזמור:

הדובר מדבר על תחושתו באמצעות היחס לשירה. מהו יחס הדובר אל השירה?

(תולה את הכינורות, מסרב לבקשה לשיר, "איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר?" מצד שני מחבר מזמור שהוא שיר...)

מהו יחס הדובר לסובבים אותו?

(מגדיר את הסובבים "שובים", פניה לה' לנקם, קללות קשות כלפי אדום ובבל. מצד שני השובים "שואלים" – מבקשים שהם ישירו ולא מצווים על כך. אם כך יתכן שיש מעין חילופי פולקלור בין הגולים למקומיים בבבל.)

במזמור יש סידרה של שבועות קללות וסנקציות. מה הן וכלפי מי מופנות?

המשורר מתחיל עם שבועה לזכור את ירושלים שמסתיימת בקללות המופנות כלפי המשורר עצמו: אִם-אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי. ו תִּדְבַּק-לְשׁוֹנִי לְחִפֵּי אִם-לֹא אֶזְכְּרֶכִּי. הוא מזהיר עצמו שאם ישכח את ירושלים, ישכח את יד ימינו ותדבר לשונו לחיכו. הקללות הבאות הן כלפי אדום וכלפי בבבל.

בשבועה שמשיבוע המשורר את עצמו מקביל המשורר את יד ימינו ולשונו לירושלים. ההקבלה בין כוחם של יד ימין והלשון לירושלים עוצמתית. מה משמעותה?

יד ימין היא היד החזקה המבטאת את יכולת האדם לפעול בעולם ולשלוט בו. הלשון היא כח הדיבור והאכילה. שני אלמנטים אלו חיוניים לחיים מאד כמו ירושלים לחייו.

מדוע צריך המשורר להשיב כך את עצמו בנוגע לירושלים?

יתכן שהוא חושש שישכח את ירושלים, ומזכיר לעצמו שהיא מאד חשובה לו.

אנו רואים שבמזמור יש רגשות ותחושות מעורבות הסותרות זו את זו הן ביחס לשיירה והן ביחס הדובר לסובבים אותו. בנוסף, יש כאן ביטוי עוצמתי וסוער לרגשות שונים הבאים לידי ביטוי בקלילות ובשבועות כלפי עצמו וכלפי אדום ובבל.

מה יכולה מורכבות זו ללמד אותנו?

אם המזמור **נכתב ע"י הגולים מיד עם יציאתם לגלות** – השבועה מדגישה את המחוייבות הגדולה והחשיבות של ירושלים עבור הגולים. כמו היד הימנית או היכולת לדבר ולתקשר.

אם נכתב המזמור לאחר זמן מה בגלות ע"י דור שכבר נולד שם ואמנם הישיבה על נהרות בבל היא מפויסת ויש מעין חילופי פולקלור הדדיים, אז הפנייה איך נשיר את-שיר-ה' על אדמת נכר איננה מופנית כהתרסה כלפי הבבלים, אלא פנימה אל הגולים עצמם. ואכן השבועה בה מקלל המשורר את עצמו נאמרת בגוף ראשון – **אם-אשכחך ירושלים תשכח ימיני**. ו **תדבק-לשוני לחכי אם-לא אֶזְכְּרְכִי אִם-לא אֶעֱלֶה אֶת-ירוּשָׁלַם עַל ראש שְׁמֹחֲתִי ולא "אם נשכחך", "תשכח ימיננו", "תדבק לשוננו" וכו'.** (נזכיר כי בגוף ראשון רבים נפתח המזמור: על נהרות בבל שם ישבנו גם-בְּכִינֹו בְּזָכְרֵנוּ אֶת-צִיּוֹן וְכַךְ עַד פֹּס' (4).

מדוע חשוב שהנבואה תאמר בגוף ראשון יחיד?

יש כאן התחייבות אישית של כל יהודי באשר הוא להפנים את זכרון ירושלים.

באיזה גוף פונה המשורר לירושלים ועל מה זה מלמד?

פנייה בגוף שני מעידה על אינטימיות ומעידה על אהבה וקשר עוצמתיים.

השבועה העצמית היא אמצעי בו נוקט המשורר כנגד שכחת ירושלים - הוא מפנים אותה, הופך אותה לחלק ממנו. **ירושלים היא ימינו ולשונו ותיזכר בכל השמחות העתידות לבוא בארצות הגלות. אם ירושלים מופנמת, חלק מהנפש, מהזיכרון, מהתודעה** – ניתן לחיות בנכר בריחוק פיזי ממנה. המשורר סיפק דרך לחיות בגלות ועם זאת לשמר את הזהות הלאומית: מעולם לא הפסיקו להזכיר את ירושלים – בתפילות, במועדים השונים, בשמחות, וכך עוצב גורלו של העם היהודי בשונה מגורלו של כל עם אחר – התאפשר קיום יהודי בגולה.

יתכן שבשל שבועה זו לירושלים שמשמרת מחויבות וכמיהה לעיר ושמירת תחושת הזרות בניכר, נשמר הקשר החזק בין היהודים לבין העיר, וזה הביא את העם היהודי לחזור לירושלים אחרי 2000 שנות גלות.

(ניתן להשתמש בתמונה הצנחנים או להקרין את הקטע של הגעת הצנחנים לכותל ושחרור ירושלים במלחמת ששת הימים.)

תמונה זו צולמה בעת הגעת הצנחנים לכותל במלחמת ששת הימים. איזה פסוק או משפט מהמזמור יכול להתאים ככותרת לתמונה? (ניתן לעשות "התאמות" במילים כדי שיתאים.) אילו רגשות באים לידי ביטוי לדעתכם במבטם ופניהם של הצנחנים? את מזדהים עם רגשות אלו? מה גורם לכם להזדהות או להסתייג?

מה משמעות מזמור זה בימינו? מה הוא אומר לכם היום?

התלמידים ישתפו את אשר עולה על ליבם בכלל ובעקבות השיעור. מסקנות, תהיות, שאלות, תובנות והרהורים שונים.

"ירושלים אז והיום"

(נכתב בסיוע אביבה לוטן מדריכת תנ"ך)

בשיעור הקדם למדנו את תהילים קל"ז וראינו את המקום המרכזי שתופסת ירושלים במזמור.

מהי ירושלים עבורכם? מה היא מסמלת? במה חשיבותה?

השנה אנו מציינים 50 שנים לאיחוד ירושלים. מה משמעות יום זה עבורך?

אחד מהנושאים שעולים מפעם לפעם על הפרק הוא סוגיית מיקומם של שגרירויות של מדינות שונות בארץ. היכן ממוקמות השגרירויות של מדינות שונות בארץ? מה מקומם הטבעי של שגרירויות ברחבי העולם? מדוע? מהי המורכבות העולה בסוגיה זו בארץ? מהי הדילמה הערכית הניצבת בשאלה זו? מהי דעתך בעניין?

מקומם הטבעי בעולם של שגרירויות הוא עיר הבירה. בארץ שלנו לא כל השגרירויות נמצאות בירושלים בשל המתח הפוליטי סביב מעמדה של ירושלים כבירת מדינת ישראל.

מדוע נבחרה ירושלים כעיר בירה למדינת ישראל?

ישהן סיבות שונות. בתהילים קל"ז למדנו את שבועת מחבר המזמור "אם אשכחך ירושלים תשכח מימיני תדבק לשוני לחיכי אם לא אזכריכי", וראינו את הקבלת ירושלים ליד ימין וללשון. (כמובן שיש סיבות נוספות כמו בחירתה על ידי דוד לעיר בירה, ובמסורת זהו המקום בו ה' בחר ועוד.)

מדוע מגעגוע המשורר לירושלים? מה היא ירושלים עבורו?

נלמד היום שני מזמורים נוספים:

תהילים פרק קכב

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת, לְדָוִד:

בְּמַחְתִּי, בְּאִמְרִים לִי-- בֵּית ה' נִלְדָּךְ.

ב עֲמֻדֹת, הָיוּ רִגְלֵינוּ-- בְּשַׁעֲרֶיךָ, יְרוּשָׁלַם.

ג יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה-- כְּעִיר, שְׁחַבְרָה-לָהּ יַחְדָּו.

ד שְׁשֹׁם עָלוּ שְׂבָטִים, שְׂבָטֵי-יָה--עַדוֹת לְיִשְׂרָאֵל: לְהַדּוֹת, לְשֵׁם ה'.

ה כִּי שָׁמָּה, יִשְׁבּוּ כְּסָאוֹת לְמִשְׁפָּט: כְּסָאוֹת, לְבֵית דָּוִד.

ו שְׁאֵלוּ, שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם; יִשְׁלִיוּ, אֶהְבִּיךָ.

ז הִי-שְׁלוֹם בְּחִילְךָ; שְׁלוֹהָ, בְּאִרְמְנוֹתֶיךָ.

ח לְמַעַן, אַחֵי וְרַעֲי-- אֲדַבְרָה-נָא שְׁלוֹם בְּךָ.

ט לְמַעַן, בֵּית-ה' אֶלְהֵינוּ-- אֲבַקֶּשֶׁה טוֹב לְךָ.

תהילים פרק קכו

א שִׁיר, הַמַּעֲלוֹת:

בְּשׁוֹב ה', אֶת-שִׁיבַת צִיּוֹן-- הֵינּוּ, כְּחֻלְמִים.

ב אֵז וּפְלֵא שְׁחֹק, פִּינוּ-- וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה:

ג אֵז, יִאֲמְרוּ בְּגוֹיִם-- הַגְּדִיל ה', לַעֲשׂוֹת עִם-אֱלֹהִים.

ד הַגְּדִיל ה', לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ-- הֵינּוּ שְׂמֵחִים.

ה שׁוֹבָה ה', אֶת-שְׁבוֹתֵנוּ (שְׁבִיתֵנוּ)-- כְּאֶפְיָקִים בְּנֹגֵב.

ו הַזְרָעִים בְּדַמְעָה-- בְּרִנָּה יִקְצְרוּ.

ז הַלֹּדֶז יִלְדָּךְ, וּבְכָה-- נִשְׂא מִשָּׁךְ-הַזָּרַע:

ח בָּא-יָבֵא בְרִנָּה-- נִשְׂא, אֶלְמַתִּיו.

בפרק זה מתוארת חווייה העולה לירושלים "עומדות היו רגלינו...".
מה משמעותה של ירושלים בפרק זה? אילו רגשות מעלה ירושלים? מה היא מסמלת עבור המשורר?

שמחה, כעיר שחברה לה יחדיו - אנשים מחוברים בה. שמים וארץ, בתים מחוברים. שבטי י-ה - כינוס בין כל השבטים השונים. מקום המשפט, המלוכה, הקירבה לאל, תחושת סולידריות" אחי ורעי". שלום. שלווה.

לאור שלושת המזמורים שלמדנו איזו חווייה נותנת העיר למבקר בה? למה הגעגוע?

ימין - כח לשון - שירה.

חוויית שמחה.

חוויית הגנה

חווייה של חיבור. סולידריות.

חווייה של כח.

חוויית רוחניות.

חוויית הצדק.

מכאן השבועה. ה אָם־אֶשְׁכַּח, יְרוּשָׁלַיִם תִּשְׁכַּח, ח יְמִינִי:

איזו חווייה משמרת השבועה?

בגולה שימרו הגולים את ירושלים בתודעה בלבד באופן סמלי. עם הקמת המדינה, ואחר כך לאחר מלחמת ששת הימים הפכה ירושלים לממשית.

האם לדעתכם ירושלים צריכה להיות ממשית או סמלית?

מה הדמיון בין ירושלים של המשורר לבין ירושלים שלנו היום?

מה הדמיון בין ירושלים עבור המשורר לבין ירושלים עבורינו היום?

האם יש הבדל?

מהו?

מה התחדש/התחוויר/התחדד לך היום בשיעור?

התלמידים ישתפו את אשר עולה על ליבם בכלל ובעקבות השיעור. מסקנות, תהיות, שאלות, תובנות והרהורים שונים.